

Kaktuszregény

Térey János: *Protokoll*

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2010, 404 l.

Térey János *Protokoll*jának megjelenése óta számtalan kritika született, ami nem meglepő, hiszen Téreyt szekértáboroktól függetlenül az irodalmi közélet minden szereplője hangsúlyos alkotónak tartja. Az eddigi recepció legnagyobb része persze ezúttal is csak a megszokott, elfogadó ismertetés szintjéig jutott el, de azért megjelentek olyan kritikák is, amelyekben az úgynevezett professzionális olvasók – a kortárs kritikaírás szükségszerűen affirmatív *protokolljától* eltérően –, saját szerepüket különösen pozícionálva arra is vállalkoztak, hogy a mű morálját is számon kérik a szerzőn. Több recenzió és kritikus¹ megrökönyödött a főszereplő, Mátrai Ágoston életmódján és valóságérzékelésén, és olyan megközelítésből vizsgálták, mintha valóban egy élő és lélegző ember lenne a vizsgálat tárgya. Ráadásul Térey felé, mint amolyan morális kezefordultak,² mintha a mindenkori szerző bárkinek is magyarázattal tartozna a művében feltűnő alakok viselt dolgaival kapcsolatban.

A *Protokoll* értelmezésének e romanticizáló tendenciája legfeljebb az egyéb esetekben körültekintő profik hermeneutikai farkasvakságával magyarázható: hogy éppen a politika hiányát kéri számon az utóbbi időszak egyik legpolitikusabb művén, nyilvánvalóan csak ennek tudható be. A befogadás nehézségei minden bizonnyal abban gyökeredznek, hogy a *Protokoll* valósága jelentős terjedelemben mutat átfedést az általunk élt valósággal, és nem csak azért, mert a Térey-szöveg realizmusra törő tulajdonságai közül az egyik legfontosabb elem éppen a valóságvonatkozások könnyű fölfejtetősége. A történet során feltűnő alakokon, az ismerős helyszíneken és a fodrozódó eseményeken kívül még a verssorokba tördelt élőbeszéd is a maiságot, a kortárs valóságra való ráépülést jelzi, de ezek összessége még nem lenne elegendő ahhoz, hogy a mű valóban minden elemében – így politikumában is – mai legyen.

Hogy nem azonos velünk, a tiszta életű, professzionális olvasókkal egy regénybeli hős sem, azt talán nem ildomos számon kérni egy szerzőn sem. Térey egy, a mai viszonyok között *lehetséges* ember egyik jellemző életszakaszát írta le, és a lehetségesen létező ember éppen attól válik nem csak logikai, hanem szépirodalmi értelemben is lehetőséggé (nem csak valóságossá), hogy profilja beleilleszthető a rendszerváltozás utáni társadalom roncsolt struktúrájába. Mátrai Ágoston nem előkép nélküli még a szerző eddigi életművében sem. A *Jeremiás avagy az Isten hidege* című misztériumjátékban Nagy Jeremiás parlamenti képviselő is hasonlóan cinikus és csapodár, hasonlóan céltalan és semmibe futó életpályával bír, mint a *Protokoll* protagonistája. Igaz, a *Jeremiás* világa jóval kötöttebb, mivel a misztériumjáték műfa-

¹ Gondolok itt elsősorban az Élet és Irodalomban megjelent, negatív ÉS-kvartett beszélgetés lejegyzett változatára. Lásd: *ÉS-Kvartett Térey János Protokoll című kététről*, Élet és Irodalom, 2011/14.

² Vö. RADICS Viktóra, *Decens cinizmus, sznob világ*, revizor.hu, 2011. május 29. = http://www.revizoronline.com/hu/cikk/3250/terey-janos-protokoll/?label_id=204&first=0 [2012. 03. 01.]

jának sajátosan értelmezett felújítási kísérlete szerencsétlenül nehezedik rá a műben megbúvó, olykor csak jelzés-szinten megjelenő történetekre.

Takáts József szerint³ a *Protokoll*ból (bár Térey intenciója szerint kordokumentumként íródott az) egyáltalán nem derül ki, hogy valaha is volt rendszerváltás, ráadásul a szereplők egyike sem politizál, még annak ellenére sem, hogy többségük egy politikával erőteljesen terhelt közegben mozog. Takáts ezzel az állítással a verses regény hitelességét kívánta megkérdőjelezni, miközben éppen ezek a jellemzők azok, amelyek a *Protokoll* politikumának legigazabb, jelenkori referenciáját adják meg. A *Protokoll* nem csupán metaforikus szinten, vagyis magán a formaságok menedzselését jelentő protokoll munkán keresztül ragadja meg a jelenkorban levés autentikus politikai moduszát, vagyis a kiüresedettséget, hanem Mátrai és a mű összes szereplőjének életvitelén keresztül is. A felső középosztály szokássá merevedett életgyakorlatait Térey ebben a művében is hatásosan jeleníti meg, de mindvégig ügyel arra, hogy a bemutatott „osztály-rítusok” egyúttal a közelmúlt eseményeitől átítatódva folyjanak le a szemünk előtt, jelezve, hogy igenis van élet a politikán kívül is, még akkor is, ha a regényről véleményt formáló humánértelmiségiek csakis *politizálva* tudják elképzelni az e kaszthoz tartozók mindennapos létformáját.

Paradoxon, de a Mátrai-félék *politikus* emberek, abban az értelemben, hogy pontosan tudják, a hosszú távú fennmaradáshoz, a túléléshez magukévá kell tenni Párizs városának jelmondatát: *fluctuat, nec mergitur*, vagyis hánykolódva, de nem elmerülve kell a mindennapokhoz viszonyulni.⁴ A *Protokoll* egyik (és talán nem is a legfontosabb, de Mátrai működését leginkább megvilágító) tanmeséje éppen a politika Leviatán-karjaival való összegabalyodásról szól: Mátrai helyettese, Kovács úton-útfélen gáncsoskodik a főnökével, a hibáit lesi, és triumfál is, ha félrecsúszik valami Mátrai napi ügymenetében, de szükségszerűen elbukik, mivel túlélési stratégiája korszerűtlen, amennyiben nyíltan állást foglal egy tényleges politikai kérdésben. Ez a politikai ügy egyébként az a 2009-es, nagy port kavart diplomáciai affér, amely alkalmával Sólyom László köztársasági elnököt nem engedték be Szlovákiába. Kovács, mint a kísérlet protokoll tagja, kilépve rideg, pusztán formális cselekvésre lehetőséget adó szerepből a Mária Valéria-híd szlovák oldalát őrzőkhöz lép, és őrjögve „politizálni kezd”. Kovács szereptévesztése minden jelenlévő számára nyilvánvaló, a karrierje ettől kezdve megpecsételődik.

Furcsa lehet, hogy túlélésről kell beszélnünk, miközben egy, a maihoz képest aranykorként kezelt korról, a Kádár-rendszerrel kapcsolatos narratívák értékkészletébe tartozónak tartottuk eddig ezt a szót is. A rendszerváltozás utáni „rendszer”, a

³ *ÉS-Kvartett*, i. m.

⁴ Ehhez kapcsolódóan érdemes szemügyre venni a szerzői mottót, amely a közismerten pesszimista és cinikus bölcselőtől, Émile Cioran-tól származik: „Élni annyi, mint teret veszíteni”. Nem bonyolódhatunk bele mélyebben abba, hogy az idézet mennyiben módosítja a *Protokoll* olvasásának stratégiáját, de az nyilvánvaló, hogy paratextusként kijelöli azt az értelmezési kört, amelyen belül egyáltalán autentikus értelmezés adható. A mottó és a szöveg kapcsolatának feltárására tehát nem vállalkozhatok, de az világos, hogy a mottó is jelzi: bármilyen életstratégiát alakítunk is ki, bármilyen formákon keresztül is igyekszünk túlnyújtóztatni önnön egzisztenciánkat, végső soron csak egyetlen lehetséges útra léphetünk rá. És ez a gondolat jól rimel a *Protokoll* többirányú lezárására is.

csakugyan sehol sem lévő utópiák kora új tartalommal töltötte meg a túlélést mint életstratégiát, főképpen annak a rétegnek a tekintetében, amelytől addig a fokozottabb felelősségvállalást, vagyis a lépten-nyomon jelentkező problémák megoldását várta a társadalom. A felső középosztály éppen úgy, mint a társadalom legnagyobb része, apatikussá vált, és a sikertelenséggel való szembesülés helyett inkább sajátos menekülési útvonalakat választott magának. A *Protokoll* legsajátabb elbeszélésrétege éppen ezeket az útvonalakat térképezi fel, mintegy jelezve, hogy van élet a meghasonlások túl; a zárványos művészvilág éppen úgy létezik, mint a közigazgatásban emigráltak világa. Az élet napos oldalán lévők árnyékvilága ugyanakkor kiüresedett, gesztusokba merevedett, klisékbe zárható: Térey valóságismeretét dicséri, hogy kliségyárában éppen ugyanazokat a paneleket mormolják (függetlenül attól, hogy a megszólaló festő vagy közszolga), mint amiket a valóságos Budapest valóságos alakjai.

Aki figyelmesen olvassa Térey művét, annak rögtön szembeötlik, hogy a *Protokoll* főszereplője végletesen magányos ember. Annak ellenére, hogy Mátrai Ágostonnak több nőügye is van (az unokatestvérrel való kalandtól kezdve egészen a parlamenti gépirókiasszonyig), Mátrai, partnereihez hasonlóan, mindvégig önző marad, és saját monológiájába zárva vergődik csupán. Természetesen Téreyhez méltó, kendőzetlen nyelvvel meg is örökítődnek az ugyancsak külsődlegessé váló szexuális aktusok és fantáziák is, de a szöveg és a közeg mégis aszexuális marad. Válságszextről van ugyanis minden esetben szó, ahol az önmaga identitását és helyiértékét tisztázni nem tudó ember menekülésként használja az elé vetődő másik embert. Éppen ezért, ha a kritika csökevényesnek érzi a *Protokoll* úgynevezett érzelmi szálát, akkor az csak azt jelzi, hogy Térey kiváló munkát végzett, hiszen a legmélyebb pszichoszociális megfontolások alapján mutatta be „korunk hősének” tulajdonképpeni érzelmi intelligenciáját.

„»[...] Szúrós vagy, tüskés, tényleg kaktuszember.« / »Tüskét. Mert hatványozottan csalódtam. / Csalódás a köbön. Körös-körül.«” (17.) Az idézett szövegrész a kötet felütésében lezajló, intimtást mímelő dialógusból származik, a két szereplő pedig Mátrai és unokatestvére, Blanka. Kevés olyan szöveghely van a *Protokoll*-ban, amelyben ilyen plasztikussággal jelenik meg nem csupán a tárgyalt típus legsajátabb jellemzője, vagyis a tulajdonképpeni elszigeteltség, hanem a teljes műnek a tétje és fő motívuma is. A csalódottság.

Zsolnai György